

Langobardi v severní Itálii

Příchod Langobardů do severní Itálie

Langobardi se jako součást kmenového svazu Vinilů dostávají pravděpodobně ze skandinávské oblasti v prvních stoletích 1. tisíciletí k dolnímu Labi. Jejich sídelní oblast této doby zasahuje od středního toku Labe a lesnatých krajů meklenburských jezer až po Braniborsko, odkud Langobardi pronikají dále do Saska, v němž se objevují nejpozději ve 4. století. V 5. století se utvářejí nové mocenské a sídelní struktury v oblastech severně od středního toku Dunaje. Na konci 5. a počátkem 6. století pronikají Langobardi do Panonie z oblastí severně od Dunaje: z Rugilandu (tj. Dolního Rakouska), z Podyjí, z jihomoravských oblastí a poslední vlna jde z dnešních Čech. Kolem roku 510 přicházejí do středního Podunají. V době moravského pobytu probíhají spory o mocenské pozice mezi královskou langobardskou šlechtou, které jsou pravděpodobně příčinou toho, že kolem roku 505 zůstává v Panonii jen část Langobardů a zbytek se nachází v původních sídlech kolem Dunaje. Dále Langobardi postupují do jižních oblastí za Drávu a roku 535/536 získávají od Ostrogótů území „Panonia secunda“. V Panonii stojí téměř 30 let v čele langobardského svazu historicky doložený Wacho, který uzavíral rychlé a pružné smlouvy s ostrogótským Teodorichem a durynským Hermenafredem.¹

Bezprostředně před vstupem na území apeninského poloostrova představují Langobardi silný, poměrně vyspělý a zkušený konglomerát s převládajícím germánským prvkem, ovlivněným v určité míře Góty a Bavyry, s nimiž byli v delším intenzivním styku. V dubnu roku 568 opouštějí Panonii pod vedením Alboina v maximálním počtu dvou set tisíc lidí. Jejich pohyb není chaotickým a neorganizovaným přesunem, ale zdá se pečlivě připravený a naplánovaný. Při odchodu zapalují své domy, plení hřbitovy a takto postupují svá území přicházejícím Avarům. Přesunují se organizovaně podle skupin, z nichž každá má svého vůdce. Děti, ženy a starci jedou na vozech a společně se stády dobytka se pomalu přesunují na jih. Langobardi postupují od západních břehů Balatonu společně se skupinami

---

¹ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, Scripta facultatis philosophicae universitatis ostraviensis č.94, Ostrava 1996, s. 22, 23.

Bulharů, Suevů, Sarmatů a Gepidů. Výraznějším celkem mezi nimi jsou asi dva tisíce Sasů s rodinami, kteří s nimi přecházejí Alpy. Langobardi procházejí Furlanskem, strategicky velmi důležitou oblastí, a bez velkých překážek přecházejí severní Itálií. Hlavním městem Furlanska zvolili Aquileiu a v létě roku 569 dobývají Milán. Již roku 568 volí hlavním městem své říše Pavii a postupně se zmocňují celé pádské roviny a pronikají klínem do byzantského území až ke Kalábrii, přičemž jižní Itálie a četná italská okrajová území zůstávají byzantská. Severní Itálie se tak stává nástupní oblastí, kde se vytváří hospodářská a vojenská základna k ovládnutí dalších území. Půda je získávána většinou násilím. Východořímská říše není schopna čelit vojensky langobardskému vpádu a zachránit své majetky. Zůstává jí tak jen Řím, Ravenna a pobřeží jižní Itálie.² V přechodové zóně se Langobardi usidlují jen do výše osmi set metrů, sestupují do pádské nížiny a vyhledávají úrodné terény Bergama, Trenta, Emilie a Furlanska, které jsou blízké střednímu mírnému pásu střední Evropy, především Panonie. Právě zde je také zaznamenána největší hustota langobardského osídlení.

Porobené obyvatelstvo údajně přináší každému rodovému svazu (nebo snad i každé rodině) jednu třetinu svých výnosů z půdy a musí Langobardům vydat 1/3 svého nemovitého majetku. Hegemonní silou celého tohoto procesu osidlování se stávají langobardská knížata, zastupující královskou moc a plně ovládající rodové svazy. Násilný zábor půdy probíhá organizovaně: usazování na zabrané půdě je prováděno rodinnými uskupeními, která jsou z pramenů známa jako „fary“. Utvářely se již na pochodu z předpanonských oblastí a jejich geneze byla spojena s vojenskou organizací. Jednalo se asi o určitou část lidí vzájemně spřízněných a představujících s největší pravděpodobností tři generace langobardské velké rodiny. Fary se mohly po Itálii přemísťovat pouze se souhlasem krále a samotný řadový Langobard nesměl vůbec v prvních desetiletích pobytu v zemi změnit bydliště. Takováto rodová seskupení vzájemně příbuzensky propojená tvořila rovněž základ osídlení v jedné vesnici.³

Po ovládnutí severní Itálie a vytvoření stabilního zázemí a základny pro další pronikání do země znovu výrazně zeslábla královská moc a léta 574 – 584 jsou obdobím neomezené vlády 36 knížat. Dlouho po vpádu do země žili Langobardi pravděpodobně ještě

---

² Teprve roku 751 dobyli Langobardi Ravennu a ukončili tím nadvládu Byzance nad pobřežními oblastmi severní Itálie, viz Procacci, Giuliano: Dějiny Itálie, Praha 1997, s. 14.

³ Na samém počátku pobytu v zemi dávali Langobardi přednost osidlování otevřených oblastí. Mnoho stop po tomto stylu osidlování lze najít v severní Itálii, jejíž toponymie dodnes vykazuje mnoho lokalit, jejichž název prokazuje, že byly v langobardském období obsazeny „in fara“ – např. Gisulfovo vojsko zde vytvořilo určitý počet far – Furlansko, v jejichž čele stál samotný Gisulf, který byl nejvyšším vojenským velitelem a zároveň právně administrativní postavou. Vojenský velitel se po usídlení fary v opevněném městě stával postupně pánem území. Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 113.

loupežemi. Tyto loupeže a vybití původního obyvatelstva způsobily, že se počet obyvatelstva velmi snížil.⁴

Langobardi se v průběhu 7. století postupně sžili s původním obyvatelstvem, kterému se přiblížili nejen jazykem⁵, ale také náboženským vyznáním.⁶

Ve 30. a 40. letech 8. století vládla nepřehledná situace, během níž langobardský král Liutprand plenil Řím, pustošil jeho okolí, napadl Ravennu a brázdil s vojskem celou zemi. Intriky a strach papeže Řehoře II. vyvrcholily v žádost o pomoc proti byzantské a langobardské síle v zemi. S touto žádostí se papež obrátil na Franky. Vpád Franků do Itálie pak proběhl na pozadí spojení francké církve s Římem. Liutprandův nástupce Aistulf se neúspěšně pokusil papeže degradovat na langobardského biskupa.⁷ Aistulf dobyl Ravennu a Pentapoli, vynutil si poplatek na Římu a prohlásil se králem italským a římským. Papež Štěpán II. požádal o pomoc proti němu a o ochranu nad Římem franckého panovníka Pipina. Ten roku 754 přislíbil účast na vojenských akcích proti Langobardům⁸ a již v srpnu téhož roku porazila francké vojsko Langobardy v bitvě u Clusee. Aistulf uprchl do Pavie a uzavřel mírovou smlouvu s těžkými podmínkami a ústupky papeži. Mimo jiné mu postoupil třetinu královských pokladů, ročního tributu a potvrdil přechod všech byzantských měst pod franckou nadvládu. Frankové na oplátku plně tolerovali langobardská knížectví Spoleto a Benevento v celém jejich hospodářském a strategickém významu. Po Liutprandovi ale nebyl již žádný langobardský král schopen reprezentovat národ a opoziční strany vždy vyhledávaly oporu za hranicemi země. Po roce 774 přijal francký král ke svému titulu i titul langobardského krále, čímž definitivně skončila existence samostatného langobardského království. Vzájemně se podmiňující územní a vnitřní roztržičnost byla průvodním jevem i jednou z hlavních příčin pádu langobardské říše.⁹ Památkou na Langobardy dodnes zůstalo označení Lombardie, jejíž název je odvozen z původního Langobardie.¹⁰

---

⁴ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 29.

⁵ Domorodé nelatinské obyvatelstvo užívalo nářečí italská, dále etruštinu a keltštinu a později po vpádech germánských gótštinu. Jazyky přistěhovalých národů postupně ustoupily latině a zanechaly v jednotlivých románských jazycích jen nepatrné stopy. Langobardi byli nejméně početnou invazní skupinou, ale byli nejbojovnější a nejvíce vzdorovali romanizaci, a tak slova z jejich řeči pronikla do italské. Jednalo se hlavně o pojmy týkající se války, válečné výzbroje, nových předmětů denní potřeby, oproti tomu jen velmi málo rolnictví a náboženství téměř vůbec, viz Bukáček: Dějiny italského jazyka, Praha 1953, s. 74.

⁶ Langobardský král Authari si vzal katoličku, bavorskou princeznu Theodelindu, která nechala vystavět baziliku sv. Jana Křtitele v Monze u Milána. Zde byla později uložena langobardská koruna, zvaná železná podle hřebu z Kristova kříže, který byl do ní vložen. Viz Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, sv. XV., Praha 1888, s. 632, 633.

⁷ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 81.

⁸ Viz Ottův slovník naučný, s. 632, 633.

⁹ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 86.

Rozdělení langobardské společnosti

V první polovině 7. století se v langobardských výrobních vztazích běžně objevoval alod, jehož vlastníky byli sice rovnoprávní svobodní členové rodu, kteří ovšem byli již sociálně rozvrstveni. Velkou rychlostí se rozbíjela patriarchální rodina a nenachází se už ani stopy po základech jejího hospodářství. V Itálii proběhl přechod od kolektivního obdělávání půdy velkou rodinou k individuálnímu hospodářství nejrychleji ze všech zemí.

V langobardské společnosti počátku 7. století se objevilo několik vrstev obyvatel. Na jedné straně stáli svobodní Langobardi, označovaní „*liberi*“, „*exercitalis*“, „*ingenuus*“ a „*baronus liber*“, a na straně druhé „*servové*“, „*aldiové*“¹¹ a „*propuštěnci*“, kteří zaujímali přesně vymezené vztahy ke svobodným. Zformovala se také vrstva členů šlechtických družin a zároveň ještě přežívala stará rodová šlechta. Všechny tyto vrstvy měli zvláštní vztah k alodu; představovali konkrétní vlastníky půdy. Období poloviny 7. století bylo kulminačním bodem vývoje společnosti, v jejímž čele stál král, jehož nařízení museli všichni respektovat.¹² Do jeho rukou byla také vložena nejvyšší soudní pravomoc, patřily mu nejrůznější části peněžních dávek, pokut, konfiskovaná vlastnictví a lidé, kteří upadli do závislosti za určité přestupky apod.¹³

Vývoj společnosti vyvrcholil v 8. století. Byla to doba, v níž se ještě nezavršil proces feudalizace, ale již se k tomu vytvářely všechny potřebné předpoklady. Základní formou hospodářského a společenského života se stala malá rodina. Langobardská složka společnosti začala být rovnocenným partnerem původního obyvatelstva. Jako nosný pilíř celkové hospodářské situace 8. století fungovaly nejnižší vrstvy základních výrobců, tj. sedláků. Ti žili i nadále ve velkém zajetí silné tradice zvykového práva a všech návyků (i výrobních), které je ovlivňovaly od počátku v systému far.

V této době se zároveň značně zjednodušilo složité rozvrstvení langobardské společnosti. Vznikla poměrně široká vrstva závislých držitelů, mezi nimiž zaujímali významné místo „*libellariové*“, jejichž počet se postupem času podstatně zvýšil.¹⁴ V 9. století již libellariové tvořili hlavní masu zemědělského obyvatelstva. Představovali nejnižší vrstvu

---

¹⁰ Viz Ottův slovník naučný, s. 632, 633.

¹¹ Aldiové – početná vrstva obyvatel v 7. století, jejíž příslušníci nedosáhli úplné svobody a nezávislosti, viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 38.

¹² A to např. včetně příkazu k zabití jakékoli osoby – zákonnost takové vraždy z příkazu krále byla králem odvozována přímo z božské podstaty jeho moci, viz Ottův slovník naučný, s. 632, 633.

¹³ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 53.

¹⁴ Libellariové – závislí držitelé půdy na základě písemné smlouvy o užívání půdy, viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 72.

svobodných sedláků, kteří se odváděnými dávkami a druhy rent blížili osobně nesvobodným nebo jen částečně svobodným sedlákům. Libellární držba byla časově různě vymezena, což mělo jistý základní hospodářský význam. Libellární smlouvy mohli uzavírat lidé bez půdy, propuštěnci, aldiové aj. Kláštery tyto smlouvy zřejmě uplatňovaly zejména v oblastech, které byly úplně nebo částečně vylidněny, římské obyvatelstvo je opustilo a půda mohla být obdělávána jen pomocí nesvobodné pracovní síly nebo libellariů. Již z počátku 9. století jsou v severní Itálii písemně doloženy libellární smlouvy, jejichž naturální dávky představovaly jednu čtvrtinu až jednu polovinu výnosu z polí osetých obilninami a z vinic.¹⁵

V rámci velkých přesunů a společenských změn v langobardské společnosti 8. století se utvořila silná vrstva šlechty, kterou ale nelze ztotožnit s vrstvami nobility, které jsou známy z doby příchodu Langobardů do Itálie. Vojenská povinnost ve vztahu k majetkovému profilu byla průvodními jevy stabilizace nové vojenské šlechty, do jejíchž rukou se postupně dostávaly důležité funkce a úřady. Šlechta („*fideles*“) získala v severní Itálii, centru hospodářské základny a ekonomické moci langobardských králů, výhodné pozice v Bergamu, Assi, Miláně, Comu a Sepriu. Vztah langobardské šlechty ke královské moci se i v tomto období vyznačoval velkou vlašností. Královská moc ale potřebovala oporu a musela ji hledat u světské i církevní šlechty oplátkou za ohromné dotace z pozemkových fondů. Moc šlechticů tak značně sílila. Mnozí z nich se v průběhu několika desetiletí stávali doživotními vládci (někdy s dědičnou mocí), často i v oblasti soudní a vojenské (Benevento, Spoleto, Furlansko). Moc těchto knížat se ve skutečnosti rovnala moci královské.

Většina moci byla soustředěna do měst (sídel vévodů) se značnou mírou samostatnosti. Města se svou větší či menší nezávislostí byla nejvíce omezena zvláštními královskými úředníky, „*gastaldáty*“, jejichž kompetence se týkala hlavně finanční správy a dozoru nad královskou doménou. Jejich politická moc byla spjata se správou těchto domén. Ve městech jim také byli podřízeni svobodní řemeslníci a obchodníci. Původně se jejich povinnosti omezovaly na pokutování běžných přestupků, v soudnictví měli zasahovat do sporných záležitostí mezi šlechtou a měšťany a někdy působili také v diplomatických službách – misích. V průběhu 8. století *gastaldáti* na mnoha místech tak zbohatli, že mohli nakupovat ve velkém půdu v okolí měst.¹⁶

---

¹⁵ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 72, 73.

¹⁶ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 81.

Langobardi – přizpůsobení životu v nové zemi

Langobardský vpád zastihl apeninský poloostrov nepřipravený, navíc vysílený ostrogótským vpádem a okupací. Zároveň se tu ale nacházela velká, i když oslabená urbanizační síť a velké množství silničních spojů, přístavišť a stále funkčního kapitálu byzantsko-řeckých a židovských obchodních prvků. Vysílená země podlehla vojenské síle Langobardů, kterým mohla nabídnout funkční přístavy, města, cesty, výbornou bonitu půdy, vysokou kulturu a organizaci zemědělských prací, akvaduktů a nejrůznější účelové stavební jednotky. Langobardi se přizpůsobili životu a struktuře výrobního cyklu země s intenzitou, která by byla nemyslitelná bez vlivů a zkušeností získaných v Panonii.¹⁷ Zemědělskou výrobu doplňovalo pastevectví, v němž měli Langobardi nemalé zkušenosti. Velmi oblíben byl lov a rybolov, kterému se věnovala především šlechta. Velkou pozornost věnovali Langobardi koním. Bylo to výsledkem staletého putování, při němž toto zvíře nejlépe poznali. Chovali druhy koní šlechtěných i nešlechtěných, určených k nejrůznějším účelům.

Kromě velkých stád hovězího a vepřového dobytka, chovaného při klášterních komplexech, byl dobytek sférou hlavního hospodářského zájmu Langobardů v 7. i v 8. století. Býci, vepři, ovce a kozy figurují ve všech typech donací jako nedílné součásti větších i menších hospodářství, nacházejí se ale především při velkých dvorech.

Pole a soukromá vlastnictví byla často ohrazena značkami vyrytými v kameni nebo jinak upravenými. Pole bývala také vymezena označenými hranicemi nejrůznějšího druhu – potoky, říčkami, nejrůznějšími druhy plotů.

Díky cestování po frekventovaných dálkových obchodních cestách Podunají a panonskému pobytu se Langobardi seznámili s mnoha řemesly. Do Itálie si tak s sebou přinesli značnou řemeslnou zručnost, především ve zpracování dřeva a kovů, orientovanou hlavně na vojenskou výstroj, její ozdoby a na šperky, tj. na zpracování železa, bronzu, stříbra a zlata. V této oblasti měly jejich výrobky vysokou úroveň už v 6. století.¹⁸ Vrstvu řemeslníků tvořili hlavně příslušníci svobodného obyvatelstva.

Langobardi vnesli nové prvky také do architektury. Jejich původní stavby byly dřevěné. Rychlost přesunů způsobila i nedostatek možností vyvinout vlastní stavební typ. Ten se tak mohl plně rozvinout až po usazení v Itálii. Langobardské stavební umění je masivní, slavnostní a odvážné. V návaznosti na římské stavební techniky jsou díla bez dekorací, mramorů a jiných ozdobných prvků, otesání kvádrů je hrubé, typická je mezisloupková

¹⁷ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s.26.

¹⁸ Viz Čechová, Vlasta: Langobardská Itálie v 7. – 8. století, s. 87.

nestálost a disproporce mezi sloupy s hlavicemi. Langobardi stavěli kostely v severní Itálii, stejně jako civilní stavby, zděné mosty, komíny i železná vrata a prováděli vyzdívky vnějších zdí (vnitřní zdi byly doposud dřevěné). U církevních staveb se zároveň objevuje návaznost na raně středověké období a jeho východní vzory, včetně ravenských staveb, vycházejí z motivů tří volných apsid. Známy je pojem „Liutprandova renesance“, který označuje období vlády krále Liutpranda v 8. století, v němž se mísí nostalgie po antice se syrskými vlivy ve všech uměleckých projevech v nové syntéze s franckým uměním a langobardskými prvky.¹⁹

Písemné zmínky o Langobardech v dobové literatuře

Údaje o Langobardech k historicko-politickému rámci předitalského období a vpádu do Itálie se nacházejí u Pavla Diacona v *Historii langobardorum codicis Gothani* (v šesti knihách dějin tohoto národa), dále u Maria z Aventika, Cornelia Tacita (*Annales, Germania*), Ammiana Marcellina a Velleia Patercula, v listinách klášterů, v kartulářích a regestech a klášterních kronikách. Situaci bezprostředně před příchodem do Itálie nastiňuje řecky píšící Procopius a Agathias, fransko-langobardské vztahy popisuje Řehoř Tourský. Důležitými doklady jsou také barbarské zákoníky: edikty langobardských králů Rotariho, Liutpranda, Aisulfa, Grimoalda a Ratchise ze 7. a 8. století.²⁰

Použitá literatura

Bukáček, Josef: *Dějiny italského jazyka*, Praha 1953.

Čechová, Vlasta: *Langobardská Itálie v 7. – 8. století*, *Scripta facultatis philosophicae universitatis ostraviensis* č.94, Ostrava 1996.

Ottův slovník naučný, *Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, sv. XV., Praha 1888.

Procacci, Giuliano: *Dějiny Itálie*, Praha 1997.

---

¹⁹ Viz Čechová, Vlasta: *Langobardská Itálie v 7. – 8. století*, s. 91, 92.

²⁰ Nejstarším zápisem langobardského zvykového práva je *Edictum langobardorum*, které vydal roku 643 langobardský král Rothari, viz Procacci, Giuliano: *Dějiny Itálie*, s. 417.

Přehled Langobardských králů²¹

Alboin	560-572(od 568 v Itálii)
Klef	572-574
574 – 584	interregnum
Authari	584-590
Agilulf	590-615/616
Adaloald	616-625/626
Arioald	626-636
Rothari	636-652
Rodoald	652-653
Aripert I.	653-661
Godopert a Perctarit	661-662
Grimoald	662-671
Garibald	671
Perctarit	671-688 (podruhé)
Cunipert	688-700
Luitpert	700-701
Raginpert	701
Aripert II.	701-712
Ansprand	712
Liutprand	712-744
Ratchis	744-749
Aistulf	749-756
Ratchis	756-757 (podruhé)
Desiderius	757-774

---

²¹ Viz Procacci, Giuliano: Dějiny Itálie, s. 417.